

РЕЦЕНЗИЯ

за конкурса за доцент по направление 2.1. Филология – Руска литература на XIX век, обявен от СУ „Св. Климент Охридски“ в Държавен вестник, бр. 31 от 18. 04. 2017 г.

Единствен кандидат по обявения конкурс за доцент по руска литература на XIX век е гл. ас. д-р Румяна Парашкевова Парашкевова. Румяна Парашкевова е дългогодишен преподавател по руска литература на XIX век в катедрата по руска литература на СУ „Св. Климент Охридски“. Тя е утвърден и уважаван специалист по история и поетика на руската класическа литература. В Софийския университет преминава по-голямата част от нейната кариера. Тя е асистент от 1986 г. след редовна докторантура през 1982-1985. От 1991 г. е старши асистент, а от 1994 г. – главен асистент. През 2014 г. Румяна Парашкевова защити успешно докторската си дисертация на тема „Драматическата трилогия на А. К.Толстой („Смъртта на Йоан Грозни», „Цар Фьодор Йоанович», „Цар Борис“). Непроизнасяният дискурс и действието”, чийто научен консултант имах честта да бъда. Дисертацията е изключително приносна с обръщането на авторката към един драматург, който твърде рядко е бил обект на научна рефлексия, въпреки значимото си присъствие в литературния живот на Русия от втората половина на XIX век. В същото време Парашкевова много успешно съчета наблюденията си над поетиката на трите пиеси на А. К. Толстой със задълбочена разработка на теоретични проблеми на драматургичния дискурс.

Научната продукция на д-р Парашкевова е ситуирана в полето на руската литература на XIX век. В същото време не са й чужди интересите в областта на литературната теория. Тя е автор на множество научни публикации: една монография, три студии, над четиридесет научни статии на български и руски език, петнадесет енциклопедични статии, четири научни рецензии. Специално внимание заслужават написаните от Парашкевова пет глави от авторитетния учебник „Руска литература XIX-XX век“ (Пловдив, 2002). Изнасяните от нея доклади на научни форуми (според базата данни „Авторите“ двадесет и пет на брой) винаги се посрещат с подчертан интерес и нетърпение от колегията.

В конкурса за доцент по руска литература на XIX век гл. ас. д-р Румяна Парашкевова участва с монографията „Руският бретъор на прицел. Опити върху фигурата на бретъора в руското социокултурно и литературно пространство от първата половина на XIX век“ (София, Ун. изд. „Св. Кл. Охридски”, 2017, 270 стр.), двадесет статии и петте глави от споменатото учебно издание.

Монографията „Руският бретъор на прицел. Опити върху фигурата на бретъора в руското социокултурно и литературно пространство от първата половина на XIX век“ е несъмнено дълбоко приносен текст не само в контекста на българската русистика. Идеята да бъде изследван образът на бретъора като социокултурен феномен и характерен персонаж в литературата на руския романтизъм е плодотворна, новаторска и работата на Румяна Парашкевова запълва съществена лакуна в изследването на културната история на руския романтизъм.

Представеното изследване е резултат на отдавнашния интерес на авторката към темата. Познавам текста на всички етапи от неговото създаване и определено трябва да подчертая изключителната задълбоченост на Парашкевова като познавач и изследовател не само на руската литература на XIX век, но и на руската култура от епохата. Тезите на авторката са апробирани в многобройни статии и доклади на научни форуми. Важна роля в замисъла на книгата изигра и лекционният курс за руския дуел, който тя води в продължение на много години в магистърската програма „Руска литература, култура и художествен превод“ (в сегашната и предишните ѝ версии).

Монографията на Парашкевова се вписва в актуалните тенденции в русистиката като изследва топиката на руската класическа литература в нейната взаимовръзка с културните процеси в Русия през XIX век. Във фокуса на вниманието в настоящия труд е осмислянето на дуела като топос в литературата на първата половина на столетието. Обект на изследователски интерес в представения труд е образът на руския бретъор както в контекста на руската култура от XIX в., така и неговите литературни интерпретации в творчеството на двама от най-видните представители на руската литература от първата половина на XIX век Александър Бестужев-Марлински и А. С. Пушкин, като Пушкин е заклет дуелист и бретъор в реалния си живот, и, както това е убедително доказано в текста, използва личния си психологически опит в конципирането на водещите си персонажи. Картината се допълва и от блестящия анализ на ранния разказ на И. С. Тургенев „Бретъор“, който демонстрира устойчивостта на създадената литературна традиция, но и критичното ѝ осмисляне в следващата епоха.

Монографията в никакъв случай не претендира да бъде „енциклопедия на руския дуел“. Авторката се съсредоточава върху най-знаковите творби от първата половина на XIX век, включващи в сюжетната си рамка дуелният мотив. Тогавашната литература предоставя достатъчен фактологичен материал, за да бъде стойностно и задълбочено всяко едно проучване по темата. Дуелът, особено в руския му вариант, е един от символите на романтичната епоха. В топоса на дуела се пресичат повечето характерни за романтизма топоси – тези за дворянската чест, любовта, риска и предизвикателството към съдбата, стремежът тя да бъде моделирана и направлявана, непокорството и своеобразен бунт срещу постановленията на властта и пр. В центъра на вниманието на Парашкевова е фигурата на бретъора – заклетия дуелист, инициатор на двубои, пазител на дуелната традиция и изразител на свръхидеализирано понятие за дворянска чест – като обособен социално-психологически тип в контекста на руския романтизъм. Всичко това е блестящо доловено от авторката на разглеждания труд, която предлага нова и даже изненадваща с изводите си интерпретация на класически текстове, за които уж вече всичко е написано и няма какво повече да се каже, каквито са например романът „Евгений Онегин“ и повестта „Изстрел“ от цикъла „Повести на Белкин“ от А. С. Пушкин, повестите на Бестужев-Марлински.

В първата глава на монографията „Дуелът в Русия. История и специфики“ Парашкевова предлага първоначално обстоен обзор на историята на дуела в руската култура от XVIII и XIX в.: появата на този нов за Русия феномен като част от европеизацията на живота на руското дворянство, законодателните мерки за ограничение и забрана, предприемани от властите, които провокират романтичното осмисляне на дуела и бретъорството като съзнателна трансгресия на установените норми и предизвикателство към установения ред и съдбата и хипертрофиран израз на понятието за дворянска чест. Този културологичен подход е правомерен и е съобразен с откъслечните знания на българската аудитория за разглеждания феномен. Особен интерес в труда представлява представянето на ярки образи на бретъори, които смесват реалното си житейско поведение и литературните модели и даже използват дуела като средство за разрешаване на литературни спорове. Това е предмет на втора и трета глава „Бретъорът в руската му версия“ и „Бретъорски легенди“. Изключително стойностни и приноси са наблюденията на Парашкевова за парадоксалната двойствена функция на бретъора като налагащ особената етиката на дуелния кодекс и едновременно злоупотребяващ с нея, за вписването на бретъорството сред другите модели за мъжествено поведение, митотворчеството (легенди и контралегенди, героизация) на

прославените руски бретъори (Ф. Толстой – Американеца, А. Якубович, Ф. Уваров – Черния, М. Лунин, М. Шумски, Ф. Уваров – Адамовата глава); представянето на „дуелната биография“ на познати на българския читател в съвсем друг героизиран контекст имена от литературния живот или големите исторически събития – А. Грибоедов и К. Ф. Рилеев, декабристите Якубович, М. Лунин и др. Трябва да се приветства опитът ѝ за извеждане на типологията на образите на бретъорите в битуващите за тях легенди – демоничният храбрец или безразсъдния глумливец. Тази типология може да бъде разширена с откритията на самата Парашкевова в следващите глави на нейния труд относно литературната типология на образите на бретъори - на „карнавалния“ бретъор (графът от „Изстрел“ на Пушкин), бретъорът интригант и злодей (Зарецки от романа „Евгений Онегин“), които, както доказва авторката, имат своите житейски прототипи. В бъдеще типологията на образа на бретъора в руската литература може да бъде допълнена и от редица персонажи от класическите текстове от втората половина на столетието.

Особено се откроява четвъртата глава, посветена на граф Фьодор Иванович Толстой-Американеца. Присъствието ѝ в текста на монографичното изследване е оправдана, тъй като тази личност служи за прототип на множество литературни персонажи в руската класическа литература. Безспорно читателят очаква с най-голям интерес следващите части в изложението, посветени на бретъорството в битовото поведение и творчеството на двамата бележити писатели романтици А. Бестужев-Марлински и най-вече А. С. Пушкин. Стойностни и приносни са предложените от авторката анализи на образите на бретъорите в три известни повести на дуелна тематика от Александър Бестужев-Марлински („Вечер на бивака” (1823), „Роман в седем писма” (1824) и „Фрегата „Надежда” (1833). Персонажите бретъори са изследвани в контекста на моделирането на поетиката на руския романтизъм и в съответствие с характерните ѝ мотиви.

Парашкевова вижда двамата творци в своеобразна опозиция. Дуелната „биография“ на Марлински е скромна, особено в сравнение с активността на Пушкин на дуелното поприще. Въпреки наложилото се схващане, че Марлински е този, който въвежда образа на бретъора в своите повести, според изследователката писателят подлага на преоценка самата дуелна институция.

Трите глави за страстта към дуелите в живота на Пушкин и дуелната тема в творчеството му предлагат неочаквани акценти в широкоизвестните биографични факти („премерването“ на различни амплуа и типове поведение по време на Южния период в

живота на поета) и задълбочени ракурси към романа „Евгени Онегин“ и повестта „Изстрел“, произведения коментирани безброй пъти в научната литература, което несъмнено е представлявало особено изследователско предизвикателство. Тук трябва да подчертая „откритието“ на образа на Зарецки и аргументацията на трагическата вина на Онегин именно чрез допускането на компромис с дуелния кодекс, а допълването на типологията на бретъора в „Изстрел“ беше споменато по-горе.

Последната девета глава на книгата „Повестта „Бретъорът“ на И. Тургенев. Диалози с Пушкин“ привлича читателското внимание към малкоизвестна ранна повест на писателя от 1847 г. Предложеният анализ хвърля светлина не само върху продължението на дуелната тема от представител на следващото литературно поколение, но и върху една от водещите черти на Тургеневата поетика – отчетливото присъствие на Пушкиновия интертекст в творбите на писателя, но и преосмислянето на познати за публиката сюжетни ситуации и мотиви от творчеството на предшественика. Парашкевова доказва, че Тургенев представя бретъорството като сложен психосоциален проблем, обвързан с комплекса за социална малоценност, и че коментираният разказ несправедливо е разглеждан от критиката като подражателен и малозначим. Изключително внимателен и стойностен е анализът на Пушкиновия интертекст чрез изявата на асоциациите на образа на Лучков със Силвио от „Изстрел“ и Швабрин от „Капитанската дъщеря“ и образа на Кистер с Ленски от „Евгений Онегин“ и И. П. Белкин от едноименния прозаичен цикъл. Парашкевова добре познава и останалите аналогии, които откриват критиците, между образите на Маша в Тургеневия разказ и образите на Татьяна и Олга в романа на Пушкин, търсенето на Лермонтов интертекст в това ранно произведение на Тургенев. В този разказ на писателя, написан в средата на века, изследователката открива симптомите на преосмислянето на топоса за дуела и образа на бретъора в произведенията на руските майстори от втората половина на XIX век – зрелия Тургенев, Достоевски, Л.Толстой, Чехов.

Монографията е снабдена с изчерпателна библиография, която се познава не само задълбочено, но е и обект на критическо осмисляне и изследователски съгласия и несъгласия. Изказаните от бележити изследователи на проблема (Ю. М. Лотман, И. Рейфман, А. Востриков, Я. Гордин) тези не само се познават в детайли, но се оспорват, допълват, коригират. Предложеният труд открива перспективата за продължаваща в бъдеще работа върху множество текстове от други автори, както от първата, така и от втората половина на XIX век. Надявам се в бъдеще да бъде реализиран първоначалният

замисъл на Парашкевова и да бъде публикувано нейно изследване за този литературен и културен феномен в продължение на целия XIX век.

Представените за участие в конкурса статии на Р. Парашкевова могат да бъдат систематизирани в няколко тематични кръга. Трябва веднага да отбележа, че от списъка с публикации са изключени пет статии, свързани с монографията. В обекта на изследователското внимание на кандидатката са проблеми на историята и поетиката на руската литература, на рецепцията на руски художествени текстове в България (например статията „Борис Годунов” в българското културно пространство“ от 1999 г.). Сред писателите, чиито творби привличат интереса на авторката, са А. С. Пушкин, М. Ю. Лермонтов, Н. В. Гогол, А. К. Толстой, И. С. Тургенев, Л. Н. Толстой, А. П. Чехов. Румяна Парашкевова избира както класически и известни текстове (например „Герой на нашето време“ на Лермонтов, „Бащи и деца“ на Тургенев, „Анна Каренина“ на Толстой, популярни разкази на Чехов), така и далеч по-малко познати на аудиторията произведения: мистичните повести „Призраци“ и „Клара Милич“ на Тургенев, разказът „Огньовете“ на Чехов и др.

Парашкевова е изкушена и от литературната теория. Тя посочва като своя специализирана статия в тази област „Прохождащото сюжетознание“ от 1997 г., в която се спира върху началния етап от историята на руската сюжетология и интерпретацията на понятието „сюжет“ у А. Веселовски, В. Шкловски, Ю. Тинянов, М. Петровски, А. Реформатски, Б. Ярхо, Б. Томашевски през първите десетилетия на XX в. В същото време в статиите си, посветени на конкретни поетологични проблеми, Р. Парашкевова винаги поставя и интерпретира частни въпроси на литературната теория. Нейната ерудиция и широка осведоменост в различните школи и течения в литературознанието, умението да открива скритите детайли придават особена стойност на написаното от нея даже в неголемите по обем статии.

Високо трябва да бъдат оценени написаните от Парашкевова части от университетския учебник „Руска литература XIX и XX в.“ (Пловдив, „Хермес“, 2002, 2005). В това авторитетно издание, което има амбицията да поднесе руските класически текстове различно и диалогично в сравнение с традиционните университетски учебници, кандидатката е автор на пет глави, посветени на прозата на Пушкин (в съавторство с Христо Манолакев), поезията на Лермонтов и романа му „Герой на нашето време“, поетиката на Тургеневия роман и краевековната проза на Чехов. За успеха на авторския колектив, част от който е Парашкевова, говори фактът, че учебникът беше преиздаден, а към този момент той е вече библиографска рядкост.

Румяна Парашкевова е изявен преподавател по руска литература на XIX век. Освен семинарните занятия в специалностите Българска и Руска и Славянска филология, тя много години води лекционните курсове по предмета в задочната форма на обучение на специалността Българска филология, а по заместване в продължение на няколко учебни години чете лекциите и в редовната форма на обучение. Водила е лекционни курсове и семинари по руска литература на XIX век в бакалавърската програма на Философски факултет - специалност Библиотечно-информационни науки (редовно и задочно обучение). Пословична е нейната възискателност към самата себе си, стремежът за постоянно актуализиране на учебното съдържание на четените от нея лекции. Р. Парашкевова участва със свои лекционни модули „Дуелът в руската литература и култура от XIX век” (част от дисциплината „Руски исторически и културни реалии“) и „Руската мистична проза от XIX век - „тайнствените” повести на И. Тургенев (част от дисциплината „Поетика на руската литература XVIII – XXI век: жанрове, дискурси, архетипи“) в магистърската програма „Руска литература, култура и художествен превод“ в различните ѝ варианти, чела е общ курс по история на руската литература на XIX век пред магистранти неспециалисти към Факултета по славянски филологии. Под нейно ръководство са защитени десетки дипломни работи и магистърски тези като трябва да отбележа рядката ѝ всеотдайност като научен ръководител; още повече са написаните рецензии за дипломните проекти на студенти.

Румяна Парашкевова участва в редакционните колегии на издадените от катедрата по руска литература сборници „Класика и канон в руската литература“, както и в организацията на предшестващите ги научни форуми. През последното десетилетие тя неизменно е част от научните колективи на проектите към фонд „Научни изследвания“ на Софийския университет, които осъществява катедрата по руска литература и за това свидетелстват данните от вътрешноуниверситетската система „Авторите“.

Към активността на д-р Р. Парашкевова трябва да добавим и работата ѝ по популяризиране на руската съвременна и класическа литература в България, предлаганата от нея смяна на рецепционните ракурси и станалите привични за българската аудитория стереотипни представи за автори и творби в голям брой научно-популярни статии, серии от лекции, четени по Националното радио. Тя е автор талантиви преводи от руски език, публикувани на страниците на „Литературен вестник“ и сп. „Литературата“. От средата на 90-те години до началото на новия век Парашкевова запознава българския читател с избрани творби от поезията и есеистиката на Йосиф Бродски, творчеството на Хенрих Сапгир, Евгени Кропивници, Ян Сатуновски, Игор

Холин, Юрий Ивашченко, Иля Макаров, Всеволод Некрасов, Владимир Сорокин, Виктор Ерофеев, превежда статии и студии от Юрий Лотман и Александър Жолковски. Можем само да съжаляваме, че преводаческата ѝ активност е останала вече далеч във времето и да ѝ пожелаем да възобнови своите опити в областта на превода.

Научните и преподавателски качества на Румяна Парашкевова, авторитетът ѝ сред колегите и студентите са неоспорими. Тя е изграден и уважаван специалист, който съчетава богатата си ерудиция с изследователска дързост и талант на литературовед.

Предлагам на уважаемото жури да присъди на гл. ас. д-р Румяна Парашкевова Парашкевова научното звание „доцент“ по научно направление 2.1. Филология. Руска литература на XIX в.

София,

15.08.2017 г.

Проф. д-р Ангелина Вачева